

Fotosamlingen på Norsk Folkemuseum

- INN I EN NY TID

Norsk Folkemuseum ble opprettet i 1894 og fotografiet var viktig for dokumentasjon, forskning og folkeopplysning allerede på et tidlig tidspunkt. Dette viser seg både gjennom den omfattende billedkatalogen hvor alle museets gjenstander ble katalogisert med fotografier og gjennom billedsamlingen som ble opprettet i 1916. I 1917 ble museets første fotograf ansatt. Fotografiet hadde helt klart en betydningsfull funksjon i museets virksomhet.

Likevel ble billedsamlingen omtalt som en hjelpesamling og et supplement til gjenstandssamlingen. Bildene skulle først og fremst dokumentere "minner fra fortiden" og "ting i tilstøtende kulturkretser" som museet "verken kunne eller burde erverve". De skulle øke "vår kjennskap til kulturkretsen" og forståelsen av museets egne samlinger.¹ Etter hvert har disse perspektivene utviklet seg og museumssamlingene er åpnet opp for et bredere publikum. I dag består fotosamlingen av overveldende to millioner fotografier og fremstår som et omfattende resultat av mange års fotografering og innsamling ved museet.

Når jeg tar dette blikket nesten 100 år bakover i tid, er det for å sette dagens situasjon i perspektiv. Det kulturhistoriske fotografiet har fått en helt annen status i løpet av disse årene og brukergruppene er blitt mange. Nå er vi i en situasjon hvor fotobevaring har en etablert plass innen kulturvernet. Vi har fått digitale systemer for forvaltning og formidling av samlingene. Nye standarder og retningslinjer for både katalogisering, magasinering og innsamling er utarbeidet. Et nasjonalt museum for fotografi er etablert. Og de siste to-tre årene har det skjedd en utvikling innen tilgjengeliggjøring av museumssamlingene som av enkelte omtales som et paradigmeskifte. Med bruk av Creative Commons-lisenser og public domain-merking av bilder fra museer, har vi kommet til et vendepunkt i tilgjengeliggjøringen av kulturarven.

DEN TILGJENGELIGE SAMLINGEN

På Norsk Folkemuseum kan man si at denne utviklingen hadde sin begynnelse på 1990-tallet. Det store digitale løftet som startet i dette tiåret, utviklingen av databasesystemet Primus og lanseringen av nettportalen PrimusWeb i 2001 førte til en økt demokratisering av museumssamlingene. Nå fikk publikum tilgang til store deler av museets fotografier og gjenstander som var registrert i elektronisk form. Dette skapte en helt ny tilgjengelighet. På PrimusWeb kunne man lese opplysninger om og se bilder av museets gjenstander og fotografier. De digitale bildene hadde vannmerke og var i lav oppløsning, men det var allikevel en revolusjon i forhold til tidligere praksis.

Hvis du skulle bruke bilder fra Norsk Folkemuseums samling tidligere, måtte du møte opp personlig eller få veiledning via telefon. Liv Bentsborg, som har jobbet ved museets bildebyrå siden 1989 med salg av foto fra museets samling, forteller at det ikke var uvanlig at folk kom med fly inn til Oslo for å velge ut bilder til publikasjoner. Publikum satt ved dokumentasjonsavdelingens runde bord og bladde i brukskopier som var limt på kartotekkort med håndskrevne opplysninger om motivet. Andre besøkende var kledd i hvite hansker og bladde gjennom originalalbumene til fotografen Anders Beer

BAKSIDE AV TIDLIGERE UTLÅNSKOPI FRA NORSK FOLKEMUSEUMS FOTOSAMLING. EN KONTRAST TIL DAGENS DIGITALE PRAKSIS. FOTO: ANNE-LISE REINSFELT, NORSK FOLKEMUSEUM



PORTRETET AV DEN FRANSKE SKUESPILLEREN SARAH BERNHARDT BLE TATT AV FOTOGRAF GUSTAV BORGEN DA HUN GJESTET KRISTIANIA I 1902. CA. 50 000 AV BORGENS PORTRETT-FOTOGRAFIER I NORSK FOLKEMUSEUMS SAMLING ER TILGJENGELIGGJORT MED PUBLIC DOMAIN-MERKING. FOTO: GUSTAV BORGEN, NORSK FOLKEMUSEUM

Wilse (1865–1949). Når de fant et motiv de ville bruke, gikk bestillingen videre til museets fotograf. Med museums katalogene på nett, kunne research og bestilling av bilder foregå på en helt annen måte.

I dag er PrimusWeb utviklet til å bli et nettsted med mange nye funksjoner og har fått navnet DigitaltMuseum. Med brukertagging, tilbakemeldingsfunksjon og kobling til Wikipedia åpner nettstedet for kommunikasjon med publikum på en helt annen måte enn tidligere. Kunnskap om samlingene kan diskuteres og videreutvikles i dialog med brukerne. Utviklingen har stor likhet med hvordan nettet de siste årene har blitt stadig mer fokusert på deltakelse og sosiale aspekter. Publikum er brukere og ikke passive mottakere av informasjon. Foreløpig har 117 museer til sammen lagt ut over en million objekter (per



februar 2013). Norsk Folkemuseum er en av de største bidragsyterne med over 360 000 fotografier, gjenstander og bygninger representert. Ca. 150 000 av museets bildefiler er merket med en Creative Commons-lisens eller public domain-merke. Det betyr at disse bildene kan lastes ned vederlagsfritt, deles og gjenbrukes i henhold til det lisensen tillater.

FRI TILGANG TIL FOTOGRAFIER PÅ NETT

Norsk Folkemuseum er et av museene som har vært helt i front i arbeidet med å gjøre museumssamlingene fritt tilgjengelig på denne måten i Norge. Inspirasjonen til dette kom i etterkant av Landskonferansen for fotobevaring i Balestrand i 2009. Konferansen hadde tittelen "Foto til folket" med fokus på åpenhet og delingskultur. Blant foredragsholderne var Eirik Newth som holdt et innlegg om fotografier fra NASAs bildebase som var lagt fritt ut på nett. Det engasjerte deltakerne fra Norsk Folkemuseum så mye at man umiddelbart satte i gang et samarbeidsprosjekt med KulturIT og Maihaugen for å se på muligheter og konsekvenser for å gjøre bildematerialet i samlingene lettere tilgjengelig for flest mulig gjennom gratis nedlastning av høyoppløselige bildefiler på DigitaltMuseum. Norsk Kulturråd innvilget prosjektmidler til å utrede datatekniske behov, rettighetsspørsmål, økonomiske forhold samt konsekvenser i forhold til bruk og tilgang for publikum.

I 2010 startet arbeidet med rapporten som fikk navnet "Fri tilgang til foto på nett". Rapporten ble utarbeidet av museumsfotografer, fotoarkivarer og avdelingsledere ved de to museene samt en representant fra KulturIT, og ble ferdigstilt i juni 2011. Målet med prosjektet var "å kunne tilby fri tilgang til nedlastning av digitalt bildemateriale i høy oppløsning fra DigitaltMuseum for ikke-kommersielle brukere". Slik ville man gjøre samlingene mer attraktive for flere brukere. I tillegg så man det som et mål at personalressursene i større grad skulle kunne brukes til å digitalisere, katalogisere og tilgjengeliggjøre samlingene fremfor å ekspedere de mange henvendelsene om høykvalitetsfiler og bruk som museene mottar.

Utfordringen med å tilgjengeliggjøre så mye som mulig og samtidig ivareta lover og regler på en god måte var en av hovedproblemstillingene i rapporten. Mye plass gikk derfor til å utrede juridiske muligheter, utfordringer og problemstillinger. Den juridiske betenkningen i rapporten ble laget av advokat Andreas Galtung som er spesialist i opphavsrett.

Rapporten konkluderte blant annet med å iverksette tilgang til høyoppløselige filer i forbindelse med videreutviklingen av DigitaltMuseum. Materialet skulle merkes med Creative Commons-lisenser og/eller public domain-merke. Da DigitaltMuseum 3.0 ble lansert i januar 2012, lisensierte museet 150 000 bilder i høyere oppløsning til fri nedlastning, deriblant museets gjenstandsbilder, fotografier etter fotograf Gustav Borgen og bilder fra Dagbladets pressearkiv. Det er ganske fantastisk å tenke på at de mange pappkassene med tusenvis av glassplater etter fotograf Borgen som museumsfotograf Anne-Lise Reinsfelt organiserte, transporterte til digitalisering på skrivestua på Hov i Land og siden magasinerte for få år siden nå ligger ute på nett til fri benyttelse, etter godt samarbeid med fotoarkivar.

På bakgrunn av rapportens anbefalinger, og de juridiske spesielt, jobber museet kontinuerlig med en prioriteringsliste for fotomaterialet som skal tilgjengeliggjøres i høyoppløselig format. Her er det flere hensyn å ta. For det første må rettighetene rundt fotomaterialet være avklart. De digitale filene må være av god kvalitet og til sist må fotografiene være tilfredsstillende katalogisert.

Både underveis i prosessen og etter at rapporten kom, var utredningen utgangspunkt

MUSEETS GJENSTANDBILDER LIGGER PÅ
DIGITALT MUSEUM MED EN CREATIVE
COMMONS-LISENS SOM TILLATER PUBLIKUM
Å LASTE NED BILDENE TIL FRI BRUK.
DETALJ AV SKJORTE FRA TELEMAR.
FOTO: ANNE-LISE REINSFELT, NORSK FOLKEMUSEUM



for en rekke interessante diskusjoner og spørsmålsstillinger, både internt på Norsk Folkemuseum og eksternt. Enkelte har vært urolige for de økonomiske følgene av å tilby gratis bildefiler. Tap av inntekter fra bildesalg kan være avgjørende for mindre museer hvor dette utgjør en betydelig inntektskilde. I vår rapport henviste vi til utredningen "Fritt fram! Utredning rörande policy för Riksantikvarieämbetets informationsmängder " fra Riksantikvarieämbetet i Sverige fra 2010 om fri tilgang til kulturarvsmateriale. Riksantikvarieämbetets rapport drøfter blant annet de økonomiske konsekvensene og refererer til internasjonale erfaringer som viser at økt tilgjengelighet hadde motsatt effekt enn først antatt. Friere tilgang til materiale kan også generere økt interesse for samlingene og kjøp av bilder. To år etter at rapporten ble skrevet og ett år etter at vi begynte å legge frie lisenser på deler av museets fotomateriale, ser vi nå at dette også gjelder for Norsk Folkemuseums del. Museet opplever en økt strøm av publikumshenvendelser.

Det er også blitt stilt spørsmål om hvor godt fotokreditering og museets opplysninger om bildene blir ivaretatt og respektert når bildefilene kan deles fritt. Det er til en viss grad en teknisk utfordring, men også et tillitsspørsmål når bildene har "falt i det fri" juridisk sett. Mye ansvar legges over på brukerne og museene må ta et valg i forhold til om man ønsker å ta en slik "risiko".

Nå jobbes det videre med tilgjengeliggjøring. Norsk Folkemuseum er blant annet aktiv i prosjektet "Kulturarv i Wikipedia" hvor museet vil donere bildefiler til bruk i Wikipedia-artikler. Museet har i tillegg bidratt med 13 000 fotografier til oslobilder.no som formidler bilder med Oslomotiv fra flere norske museer og arkiver. Mange av disse bildene har åpne lisenser.

BAK KULISSENE

Men hva med museumsfotografen og fotoarkivaren? Har de blitt overflødige når bildefilene legges gratis på nett? Snarere tvert i mot. For det første ligger det et enormt arbeid bak hvert eneste bilde som legges ut på DigitaltMuseum. Det er en lang kjede av handlinger som må skje før et fotografi havner som en fri nedlastbar fil. Fra digitalisering og bearbeiding av de digitale filene til katalogisering og magasinering.

En god katalogisering er en av forutsetningene for tilgjengeliggjøring av samlingene. Det er et tidkrevende arbeid som også gir grunnlag for museumsfaglige refleksjoner. Mister vi noe når et fotomateriale skal innpasses museets kategorisystemer? Når vi katalogiserer et fotografi i museets fotosamling, bryter vi ned informasjonen om det i små bestanddeler for å kategorisere bildet og gjøre det søkbart. I dataprogrammet Primus fyller vi ut opplysninger i felter som har navn vi sjelden bruker i dagligtalen. Vi skriver ned såkalte motivbeskrivelser, vi velger emneord og klassifiserer bildet i henhold til et etablert klassifikasjonssystem. Avbildet person og sted fylles ut. Informasjon om materiale, fotograf, datering og hvordan fotografiet har kommet til museet skal også med. Det umiddelbare møtet med fotografiet forsvinner i denne nesten kirurgiske operasjonen. Følelser og assosiasjoner du får i møtet med et motiv legges til side for å sette det inn i systemet. Noen ganger kan dette være vanskelig. I noen tilfeller står man overfor fotografier som har en så sterk bakgrunnshistorie at det å katalogisere bildene kan virke som en forenkling av virkeligheten. I august 2011 tok museets fotograf, Anne-Lise Reinsfelt, en fotoserie av reaksjonene etter terrorhandlingene 22. juli samme år. Oslo sentrum bugnet over av blomster, lys, bamser og kondolansebrev. Reinsfelts bilder dokumenterer denne overveldende flommen av sorg og medfølelse. Å beskrive det man ser i bildene er ikke så vanskelig, men kan raskt virke trivielt i denne sammenhengen. "Statue dekket av blom-

DAGBLADETS BILDEARKIV MED NEGATIVER

FRA 1950-1970 BLE OVERFØRT TIL

NORSK FOLKEMUSEUM I 2002.

MOTIV FRA MINNESUND, 1958.

FOTO: DAGBLADET, NORSK FOLKEMUSEUM



INNE I OSLO DOMKIRKE , OSLO, AUGUST 2011.
FRA FOTOSERIEN
“SORG I DET OFFENTLIGE ROM”.
FOTO: ANNE-LISE REINSFELT, NORSK FOLKEMUSEUM

ster". "Lys og bamser lagt utenfor Oslo Domkirke". Tittelen på serien, "Sorg i det offentlige rom", er kanskje det nærmeste man kommer en emosjonell beskrivelse av bildene. I tilfellet med bildene etter 22. juli dukket et annet interessant fenomen opp. Motivene falt utenfor enhver kategori. I rekken av emneord som har vært brukt på museet tidligere, var det få ord som dekket handlingene som bildene viste. Nye emneord som sorg og terror måtte legges til. Det var også vanskelig å plassere bildene i klassifikasjonssystemet som norske museer bruker, ettersom de etablerte kategoriene ikke beskriver fullstendig det bildene uttrykker. Verden forandrer seg og kategoriene vi bruker for å forstå og beskrive den vil også endre seg. Ringvirkningene etter en terrorhandling når også til slutt fotoarkivarens kontor. Når fotografiene først er inne i systemet er det andre oppgaver som venter. Utvelgelsen av hvilke bilder som skal få frie lisenser krever en nøye gjennomgang av rettighetsspørsmål og vurdering av kvaliteten på filene. Videre jobber man med formidlingen av materialet. Å utvikle og formidle kunnskap om de fysiske eksemplarene, fotografene og konteksten som enkeltbildene hører inn under er også et viktig ansvar museet har i forvaltningen av fotosamlingen. Denne oppgaven har kanskje aldri vært viktigere. I strømmen av tilbakemeldinger fra publikum er det viktig at museet ivaretar opplysninger som institusjonen har innhentet og forsket seg fram til gjennom mange år og vurderer brukerkommentarene som kommer inn i forhold til disse.

I vår digitale hverdag er det også avgjørende at museene besitter viten om de analoge



SPIKERSUPPA I OSLO, AUGUST 2011.
FRA FOTOSERIEN
“SORG I DET OFFENTLIGE ROM”.
FOTO: ANNE-LISE REINSFELT, NORSK FOLKEMUSEUM

fototeknikkene som så ofte er utgangspunktet for den digitale brukskopien. I tillegg kommer andre oppgaver museumsfotografen og fotoarkivaren jobber med individuelt eller i samarbeid – innen ulike prosjekter, med tilvekst, utstillinger, publikasjoner og samlingsforvaltning. En av konklusjonene i rapporten "Fri tilgang til foto på nett" peker dessuten på at museene har store restanser knyttet til skanning og katalogisering. For å kunne gjennomføre fri tilgang til materiale må samlingsarbeidet ved museene prioriteres høyt slik at fotosamlingene i sin helhet blir tilgjengelig på nett.

Fotosamlingen brukes av mange, og forskere, billedredaktører og annet publikum kan ha ulike behov. Samtidig kan et fotografisk motiv ha mange forskjellige betydninger og bruksfelt avhengig av personen som ser. Et fotografi av en tømmerbygning i Setesdal kan for eksempel være like interessant for en forsker i lafteteknikk som for en privatperson på utkikk etter illustrasjoner til familiens slektshistorie. Dette kan museet ta høyde for ved å gjøre samlingene så tilgjengelige som mulig for flest mulige. Spørsmålet er ikke lenger om man skal "slippe samlingene fri", men hvordan man skal gjøre det og stimulere til mest mulig aktiv bruk av den innholdsrike fotosamlingen til Norsk Folkemuseum.

Marie Fongaard Seim er kunsthistoriker og fotoarkivar på Norsk Folkemuseum.

NOTER

1) Aall, Hans 1925, s. 55.

KILDER

Fri tilgang til foto på nett. Rapport utgitt av Maihaugen og Norsk Folkemuseum. Den juridiske betenkningen er skrevet av Andreas Galtung, Oslo 2011.

Hans Aall: *Arbeide og ordning i kulturhistoriske museer. Kort veiledning.* Norske Museers Landsforbund, Oslo 1925.